

Drie afgedankte geveltekens aan de Neude.

Maria de Bruijn, 2019

Op woensdag 19 september 1979 neemt burgemeester H.J.L. Vonhoff een monumentaal cadeau voor de stad Utrecht in ontvangst van de directie van het toen nieuwe ABN gebouw aan de Neude. Het betreft drie koperen reliëfs van de hand van Pieter d'Hont en Arie Teeuwisse met als onderwerp *De Unie van Utrecht*, die vierhonderd jaar geleden, in 1579 tot stand kwam. Op het middenpaneel, gemaakt door Arie Teeuwisse zijn afgebeeld: Jan de Oude van Nassau, de stadhouder van Gelre, te paard, Floris Thin, pensionaris en landsadvocaat van Utrecht met het ontwerp voor de Unie in de hand en achter hem Paulus Buys, pensionaris en landsadvocaat van Holland. Zij staan binnen de muren van de stad, waarop het wapen van Utrecht en van Jan van Nassau zijn aangebracht met links en rechts de jaartallen 1579 en 1979. De beide zijpanelen zijn gemaakt door Pieter d'Hont en verbeelden een venster naar het verleden: een schrijvende man met ganzenveer, en een venster naar de toekomst: een man die in de verte staart. De drie koperen reliëfs worden na de officiële in ontvangstneming aan de gevel van het ABN gebouw geplaatst.

Helaas zijn deze drie zo belangwekkende gevelstenen van de gevel verwijderd toen in 2016 in het bankgebouw een stayokay werd gevestigd. Op de vraag van het bestuur van het Utrechts Gevelteken Fonds of het mogelijk zou zijn de reliëfs terug te plaatsen, kreeg het te horen dat zij niet passen bij de uitstraling van het stayokay hostel. De reliëfs zijn momenteel opgeslagen in de kelder; één is er gebroken. Er is het Utrechts Gevelteken Fonds veel aan gelegen hen weer een prominente plaats in de stad te geven. Niet alleen, omdat het werken zijn van belangrijke Utrechtse kunstenaars die aan de stad zijn geschonken, maar ook omdat zij de herinnering aan een gebeurtenis van grote historische betekenis levend houden en verbeelden wat Bilderdijk zo fraai heeft uitgedrukt: dat *in het verleden het heden ligt, in het nu wat worden zal*.

venster naar het verleden

venster naar de toekomst

Behalve een min of meer meer verscholen informatiebordje in de pandhof aan het Domplein, het standbeeld van Jan van Nassau de Oude op het Domplein en een een console ter hoogte van Oudegracht 158 ter herdenking van vierhonderd jaar Unie van Utrecht is er weinig dat de Utrechters herinnert aan de in de kapittelzaal van de Dom (nu de aula van de universiteit) op 23 januari 1579 in Utrecht gesloten Unie.

De namen van de drie op het middenpaneel afgebeelde figuren zullen weinig Utrechters nog iets zeggen. Wie waren zij en welke rol speelden zij in de totstandkoming van de Unie van Utrecht?

Jan VI Van Nassau-Dillenburg 1536-1606 (Jan de Oude)

Jan van Nassau, Jan Anthonisz van Ravesteyn. Het laatste portret is vermoedelijk een jongere Jan van Nassau en wordt toegeschreven aan Jan Anthonisz van Ravesteyn

De Dillenburg

Jan VI graaf van Nassau-Dillenburg kan, meer dan zijn broer Willem, de drijvende kracht achter de totstandkoming van de Unie van Utrecht worden genoemd.

Hij wordt op 22 november 1536, drie jaar na zijn broer Willem in de Dillenburg geboren en op 17 december in de slotkapel, vermoedelijk met roomse ceremoniën gedoopt, hoewel zijn ouders, Willem de Rijke, graaf van Nassau Dillenburg en Juliana van Stolberg toen al sympathiseerden met de Lutheranen. Wel wordt hij Luthers opgevoed.

In 1544 erft zijn oudere broer Willem het prinsdom Orange en bezittingen in de Nederlanden en Willem doet afstand van zijn rechten op de Duitse bezittingen. Jan erft na de dood van zijn vader het slot Dillenburg en de helft van het graafschap Nassau. Na de dood van zijn broers Lodewijk, Adolf en Hendrik komt het volledige graafschap aan hem.

Als Willem van Oranje in 1567, om Alva te ontlopen, de wijk moet nemen naar de Dillenburg raken Jan en zijn jongere broers volledig betrokken bij de Opstand in de Lage landen. Zij zullen niet alleen grote sommen gelds steken in de strijd tegen de politiek koning Philips II van Spanje, maar met uitzondering van Jan de Oude ook hun leven verliezen in de strijd.

Jan van Nassau wordt, nadat zijn jongere broers zijn gesneuveld, ondanks meningsverschillen, de belangrijkste steunpilaar en geldschieter van zijn broer Willem.

Over het tijdstip waarop Jan het Lutheranisme vaarwel zegt en overgaat naar het calvinisme verschillen de meningen. Vermoedelijk is het een geleidelijk proces geweest, veelal worden de jaartallen 1574 en 1577 genoemd. Zonder deze overgang zou zijn rol in de Nederlanden waarschijnlijk niet mogelijk zijn geweest. Hierin ligt echter ook een van de geschilpunten met zijn broer Willem van Oranje. In tegenstelling tot Willem is hij een steile calvinist. Hij kan zich dan ook maar moeilijk verenigen met de pro-Franse politiek van zijn broer. Zelf ziet hij meer in een verbinding van de Nederlanden met zijn Duitse bezittingen.

Toch is hij geen compromisloos man. Uiteindelijk is hij loyaal aan zijn broer die in de strijd tegen de politiek van Philips II de zeventien gewesten van de Lage Landen tot een Unie wil smeden en om dit te bereiken godsdienstvrijheid en tolerantie tot een van de grondslagen van zijn politiek maakt.

Na de pacificatie van Gent komt Jan van Nassau in 1577 op verzoek van zijn broer Willem naar de Nederlanden.

De pacificatie van Gent van 8 november 1576 is een overeenkomst tussen de 17 gewesten van de Lage Landen en bestaat uit 25 artikelen: er wordt onder meer geëist dat er een algeheel pardon wordt afgekondigd, de troepen in Spaanse dienst de Nederlanden verlaten, de Staten generaal voortaan op eigen initiatief bij elkaar mogen komen, de oude privileges van kerkelijke en wereldlijke instanties hersteld worden, algehele vervolging van ketters op basis van plakaten wordt opgeschort, maar ook dat iedereen in de gewesten overal mag verblijven en reizen in de 17 provincies en dat alle beelden van Alva worden neergehaald¹.

Willem van Oranje, die in 1572 weer door de staten van Holland en Zeeland wordt erkend als stadhouder, zou nu graag zien dat zijn broer Jan er plaatsvervangend stadhouder wordt. Holland en

---

¹De Pacificatie is op 8 december 1577 herbevestigd in Brussel waarbij katholieken en protestanten beloven elkaars religie te respecteren.

Zeeland voelen daar niets voor. Als het stadhouderschap van Arnhem in zicht komt, is dit een uitgelezen kans. Graaf Jan voelt betrekkelijk weinig voor dit stadhouderschap en zou graag terugkeren naar zijn Duitse gebieden, maar hij laat de strijd tegen Philips II prevaleren. Onder het voorbehoud dat hij geen trouw hoeft te zweren aan de koning van Spanje en niet tegen zijn geweten in hoeft te handelen, legt hij de eed af. Het overwegend katholieke gewest Gelre krijgt, merkwaardigerwijs zonder veel protesten, een strenge calvinist als stadhouder. Dit stadhouderschap is van groot belang voor Willem Oranje, omdat de *Pacificatie van Gent* al snel scheuren begint te vertonen. De godsdienstkwestie lijkt het belang van de strijd tegen het optreden van Philips II te gaan overvleugelen. Voor Willem van Oranje is het van levensbelang de gewesten bijeen te houden om de strijd te kunnen voortzetten. Graaf Jan beseft misschien meer dan Willem van Oranje dat de *Pacificatie van Gent* niet te redden is. De gewesten Artois en Henegouwen sturen aan op een verzoening met Philips II. De overwegend katholieke adel daar moet weinig van Willem van Oranje hebben. Bovendien zijn de steden in de zuidelijke gewesten om economische redenen minder geporteerd voor een hechtere eenheid tussen de 17 gewesten. Zij verlangen vooral terug naar de al dan niet vermeende, oude stedelijke autonomie onder Karel V. Willem van Oranje oppert nu het idee van een *Nadere Unie*, een alliantie van Holland, Utrecht, Zeeland, Gelre en andere gewesten, niet zozeer in plaats van als wel, voorlopig ter versterking, naast de *Pacificatie van Gent*. Jan van Nassau wordt de ziel van dit idee.

In september 1578 lukt het hem om afgevaardigden van Holland, Zeeland en Utrecht te laten afreizen naar Arnhem om overleg te plegen met de *Gelderse landdag* (de staten van Gelre). Een van de afgevaardigden is Oldenbarnevelt uit Rotterdam. Ook George van Lalaing, graaf van Renneberg, de stadhouder van Friesland, Groningen en de Ommelanden, Drenthe en Overijssel is aanwezig, zij het op persoonlijke titel. Jan van Nassau krijgt te maken met een buitengewoon onwillige landdag. De afgevaardigden in de landdag vinden dat Graaf Jan hen het calvinisme iets te enthousiast probeert op te dringen en hij wel erg eigenmachtig optreedt. Hij had de landdag buiten het Hof van Gelre om bijeen geroepen. De afgevaardigden maken hem duidelijk dat zij *geene vernieuwering op 't punt van religie* willen, de *Pacificatie van Gent* is hen goed genoeg. Als antwoord vervangt graaf Jan van Nassau de leden van het Hof door eigen vertrouwelingen en legt hij zijn troepen in Arnhem. Meer succes boekt hij in het overleg met de Hollandse, Zeeuwse en Utrechtse afgevaardigden. Met hen wordt een compromis bereikt. Holland en Zeeland krijgen toegezegd dat zij het verbod op katholicisme in hun gewesten mogen handhaven. Zij op hun beurt stemmen er mee in dat in de andere gewesten beide religies naast elkaar mogen blijven bestaan.

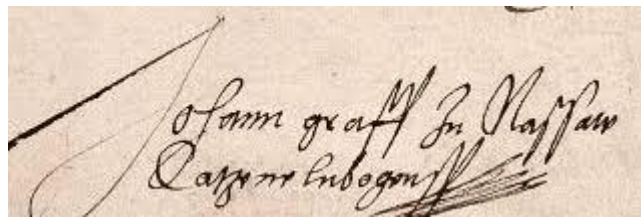
Het hof van Gelre

Holland en Zeeland dringen er bij de Gelderse afgevaardigden op aan ook in te stemmen. Noch dit, noch een donderrede van Jan van Nassau, waarin hij enkele afgevaardigden ervan beschuldigt *zich te salven ende smeren* met de *Pacificatie van Gent* en dat ze net als in Artois en Henegouwen een *Conincx herte* hebben, haalt iets uit.

Hierna reist hij tot de ondertekening op 23 januari 1579 stad en land af om de *Nadere Unie* erdoor te krijgen. In september is hij aanwezig bij het beleg voor Deventer waar troepen uit een

groot aantal gewesten samenwerken en Deventer weten te veroveren, hij brengt een bezoek aan zijn eigen graafschap, Nassau, hij bezoekt Gorkum voor nadere besprekingen met de staten van Holland; hij overlegt met zijn broer Willem in Antwerpen waar even daarvoor de door Alva gebouwde citadel is ontmanteld en het standbeeld van Alva afgebroken, hij bezoekt met Willem van Oranje Gent, waar calvinistische opstandelingen aan de macht zijn, om daar de situatie onder controle te krijgen, hij overlegt met de niet door Philips II erkende landvoogd Matthias van Oostenrijk, voert gesprekken met de Raad van State in Brussel, hij bezoekt Haarlem, waar hij in het huis van Brederode overleg pleegt met de staten van Holland. In december doet hij een nieuwe poging de landdag in Arnhem achter het compromis te krijgen. Weinig afgevaardigden nemen echter de moeite te komen. Haast is er is zeker geboden. Op 6 januari 1579 sluiten in Atrecht de gewesten Artois, Henegouwen, Romaans-Vlaanderen (zonder Doornijk) en de stadsgemeente Kamerijk, een een Unie. Zij verzoenen zich uiteindelijk met Philips II. Onverteerbaar voor de overige gewesten is dat volgens deze overeenkomst de katholieke godsdienst als enige godsdienst wordt aangemerkt. Inmiddels trekt de landvoogd Farnese, hertog van Parma, de opvolger van Don Juan van Oostenrijk, het Overkwartier van Gelre binnen

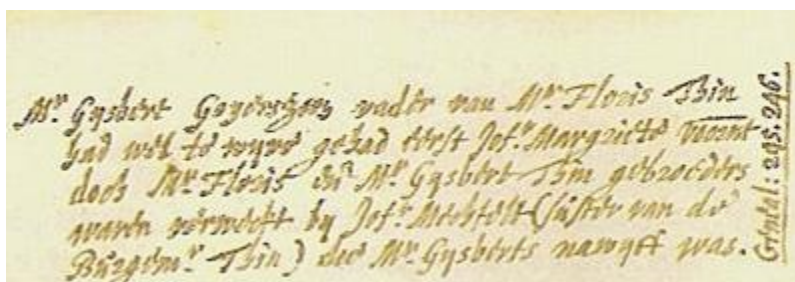
Op 9 januari opent een nieuwe landdag in Arnhem. Het enige waar Jan van Nassau de afgevaardigden toe kan krijgen en slechts met een krappe meerderheid is dat zij een afvaardiging naar Utrecht sturen, waar op 10 januari de besprekingen beginnen. Uiteindelijk wordt hier vastgelegd dat zij voortaan gezamenlijk de Spanjaarden zullen bestrijden, dat de rechten en privileges van de afzonderlijke gewesten gerespecteerd zullen worden, de gewesten een gemeenschappelijk leger gaan vormen en elkaar te steunen in tijden van oorlog, niemand omwille van het geloof vervolgd zal worden en onderlinge geschillen door arbitrage opgelost zullen worden. Kortom samenwerking op buitenlands gebied, maar autonomie op binnenlands terrein. De staten van Gelre, die niet gekomen waren om in te stemmen, krijgen uitstel tot 10 februari om hun handtekening te zetten. Jan van Nassau tekent op 23 januari als eerste.

De handtekening van Jan van Nassau onder de Unie van Utrecht

Floris Thin

Floris Thin is een zoon van Gysbert Goeyertsz van Ewyck, doctor in de medicijnen, en Machteld Thin. Waarom hij zich Thin noemt en niet van Ewyck is niet duidelijk. Evenmin waar hij is geboren, mogelijk in Dordrecht.

Mr. Gysbert Goyerszoon vader van Mr. *Floris Thin* Had uit te wyve gehad eerst Jofr. Margritta voornt doch Mr. *Floris* ende Mr. Gysbert *Thin* gebroeders waren verweckt bij Jof. Machteld Thin van die Burgm Thin die Mr Gysberts nawiyfs was. *Memorien uyt de Beschrijvinge der stad. Dordrecht. blz. 87*

Hoe dit ook zij, in 1559 wordt hij ingeschreven als advocaat in Utrecht of hij daar ook heeft gestudeerd is evenmin duidelijk. Hij woont in de Minrebroederstraat.

In 1562 wordt Thin secretaris van het kapittel van St. Salvator in Utrecht. Een eerste belangrijke rol ten dienste van de stad Utrecht speelt hij als Alva de Raad van Beroerten (beroerten = troebelen) instelt. De leden van deze Raad, de zogeheten commissarissen, in Utrecht is dat Jan van Lent, hebben als taak de ketters op te sporen die bij de vernielingen tijdens *de beeldenstorm* van 1566 betrokken zijn geweest en getuigen te verhoren die onder ede verklaren wie de schuldigen zijn. Floris Thin, treedt in oktober 1567 met zijn broer Ghysbert, eveneens een advocaat, namens de raad van de stad op voor de commissarissen van de Raad van Beroerten. Een jaar later, in 1568, wordt hij pensionaris van de stad Utrecht, dat wil zeggen adviseur van het stadsbestuur. Het jaar daarop wordt hij door de stad afgevaardigd naar Alva in Brussel, waar hij met grote bekwaamheid en moed de stad Utrecht tegen de landvoogd Alva verdedigt. In 1574 en 1575 gaat hij nog twee keer naar Brussel, Mechelen en Antwerpen, naar Requesens, de opvolger van Alva.

In 1576 wordt Thin tijdelijk landsadvocaat in het gewest Utrecht en op last van de staten van Utrecht naar Brussel gestuurd om een regeling te treffen voor de afdanking van de in het Sticht gelegerde troepen van de stadhouder van Utrecht, Maximiliaan van Hénin-Liétard graaf de Boussu. Ook Utrecht wil af van de in haar stad gelegerde Spaanse troepen en wil het leger van De Boussu inzetten tegen het gehate bolwerk Vredenburg waarin een Spaans garnizoen is gelegerd. In Brussel aangekomen hoort Floris Thin dat de dag daarvoor in Gent door de Staten-Generaal de Pacificatie is gesloten; wat betekent dat de troepen in Spaanse dienst zouden moeten vertrekken uit de gewesten.

Een dag na de Pacificatie wordt de stadhouder van Utrecht, Holland en Zeeland, De Boussu², die in Hoorn gevangen zit, naar Middelburg, naar Willem van Oranje overgebracht waar hij eind november aankomt. De Boussu maakt een ommezwai, hoewel een overtuigd katholiek en trouw aanhanger van Philips II, stelt hij zich nu volledig achter de Pacificatie van Gent en de de politiek van Willem van Oranje.

Thin krijgt te horen van de Staten van Utrecht om op de terugweg uit Brussel eveneens Oranje in Middelburg te bezoeken en te polsen wat de gevoelens van Oranje ten aanzien van een eventuele terugkeer als stadhouder zijn. Op 20 december heeft er een ontmoeting plaats. Floris Thin zelf is op dat moment meer geporteerd voor De Boussu.

---

²De Boussu zat sinds de slag op de Zuiderzee gevangen in Hoorn; hij is in feite geruild tegen Philips van Marnix van St. Aldegonde. De Boussu weet uiteindelijk na enkele schermutselingen via onderhandelingen voor elkaar te krijgen dat het garnizoen uit Vredenburg vertrekt.

Oranje verbleef in Middelburg in wat tot 1574 de abdij van de Norbertijnen was.

Voor Willem van Oranje is na de Pacificatie van Gent het stadhouderschap van Utrecht van groot belang, onder meer ter verdediging van het gewest Holland. De Staten-Generaal in Brussel bepalen echter dat Utrecht geen deel uitmaakt van het stadhouderschap van Oranje. Zij steunen De Bossu. De staten van het overwegend katholieke gewest Utrecht zijn verdeeld. De stad Utrecht en de kapittels van St. Jan en St. Pieter zijn voor Oranje. De kapittels Oudmunster, St. Marie en de steden Rhenen en Amersfoort tegen. Ook een deel van de regenten en de adel (de ridderschap) steunt De Bossu. Kortom een aanzienlijk deel van de Staten van Utrecht ziet De Bossu het liefst weer terug als stadhouder. Op 12 februari 1577 sturen zij een brief naar Floris Thin, die inmiddels weer in Brussel zit, om De Bossu te verzoeken het stadhouderschap op zich te nemen.

Of Thin op dat moment zelf al over is gegaan naar het calvinisme is onduidelijk. Hij is zeer bevriend met de Domdeken en voorzitter van de Utrechtse Staten Johannes van Bruhesen, een van de felste tegenstanders van het stadhouderschap van Oranje en een felle anticalvinist.

Enkele leden van de staten van Utrecht zijn echter niet ongenegen Willem van Oranje weer als stadhouder aan te nemen, zeker als op 27 April 1577 de troepen onder zijn bevel een poging doen de stad in bezit te nemen³. Oranje op doorreis naar Woerden krijgt een uitnodiging naar Utrecht te komen, waar de laatste Spaanse troepen inmiddels zijn verdwenen en hij een enthousiast onthaal krijgt.

Als De Bossu weigert het stadhouderschap weer op zich te nemen, gaat ook Thin over naar Willem van Oranje. Hij stelt nu alles in het werk om Willem van Oranje tot stadhouder benoemd te krijgen en de staten achter een verdrag van *Satisfactie* te krijgen: dat wil zeggen dat de katholieke godsdienst ongehinderd uitgeoefend kan worden, maar geloofsvervolging van andersgelovigen niet is toegestaan. Struikelblok is de invloed die Willem van Oranje op de benoeming van het stadsbestuur wenst te hebben. Onder druk van de burgervendels geeft het overwegend katholieke stadsbestuur toe en Oranje mag twee derde van het stadsbestuur benoemen. In september legt Floris Thin het ontwerpverdrag voor aan Willem van Oranje voor en op 9 oktober wordt het *Verdrag van Satisfactie* in Brussel ondertekend.

Op 24 september 1577 is Floris Thin officieel beëdigd als landsadvocaat tegen een jaarwedge van f. 600 .

Ick, Floris Thin, bekenne mitsdezen ontfangen te hebben vuyt handen Louff van der Haer, cameraer van den drien Staten slants van Utrecht, die somme van seshondert vyfftien

---

³De Utrechters waren bang dat Vredenburg weer bezet zou worden door Spaanse troepen.

gulden voor den voorseyden ii^cxlvi dachgelden. Des ten oorconde hebbe ich dit myn hant onderteyckent op den yersten Septembris a^o XVe vyff ende tseventich. Floris Thin.

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap. Deel 10(1887), blz 117

In december 1577 vervult Floris Thin nog een andere missie naar Brussel. Dit keer om toestemming te krijgen voor de stad om voor f 4000 aan pasmunten te mogen slaan. De toestemming wordt verleend.

Het volgende jaar werkt Floris Thin nauw samen met Jan van Nassau om een Nadere Unie tot stand te brengen. Vanaf juni 1578 tot de ondertekening van 23 januari 1579 reist ook hij stad en land af om de Unie erdoor te krijgen. Hij spreekt onder meer met burgemeester Coster van Amsterdam en bezoekt de landdag van 18 juni in Arnhem, waar Jan van Nassau de vorming van een Nadere Unie bepleit. In juli reist hij af naar Antwerpen en stelt in overleg met Willem van Oranje een eerste ontwerp voor een Nadere Unie op: *Memorie van sekere punten ende articulen daerop de provinciën van den landen van Ghelre, Hollandt, Zeelant, Utrecht, Overijssel ende andre sich te samen zouden moeghen vereenighen ende verbinden*. Hierin wordt ook de door Willem van Oranje voorgestelde religievrede⁴ opgenomen. Weer liggen de stad Utrecht en de staten van het gewest niet op een lijn. De stad Utrecht is voor een Nadere Unie, de staten, met name Amersfoort, waar Bruhese zich heeft teruggetrokken, is tegen. Maar ook in de stad Utrecht is er nogal wat verzet.

Op de vergadering van 4 augustus 1578 van de Staten van Utrecht in het kapittelhuis van de Dom verklaren de kapittels dat zij uitsluitend de *Pacifictie van Gent* erkennen.

Als de staten van Holland besluiten de Nadere Unie te steunen, stemt ook Utrecht erin toe een afvaardiging naar de landdag van september 1578 in Arnhem te sturen. Een van de afgevaardigden van Holland is Johan van Oldebarnevelt. De afgevaardigden reizen via Utrecht waar Thin zich bij hen aansluit. Op de reis over de Veluwe, *stapvoets over de mulle zandwegen* aldus Den Tex, *werd een levenslange vriendschapsband tussen Thin en Oldenbarnevelt gelegd*⁵.

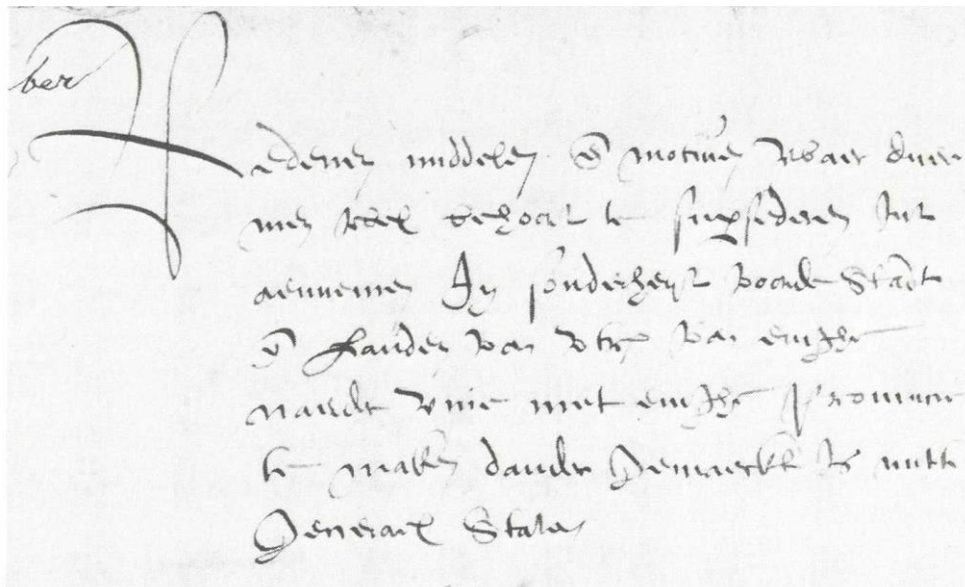
Op 9 december verklaart de stad Utrecht zich voor de Nadere Unie. Hier wensen de kapittels van de stad zich niet bij neer te leggen. De scholaster van Oudmunster, Jacob Cuyntreoff en de kanunnik van Sint-Jan, Johan van Renesse, stellen een Contra-Unie op. Cuyntreoff verspreidt de 22 artikelen van de Contra-Unie in de stad. Het stadsbestuur pleegt nu wat in feite niet anders dan als een staatsgreep betiteld kan worden. Cuyntreoff en enkele van zijn medestanders worden opgepakt en gevangen gezet. In een schotschrift wordt Thin ervan beschuldigd een pro-Uniebril te dragen.

---

⁴Vrije uitoefening van hun godsdienst voor rooms-katholieken in Holland en Zeeland in steden waar minstens 110 gezinnen hierom zouden vragen. In kleinere plaatsen moest hiervoor een meerderheid zijn. Buiten Holland en Zeeland zou dit moeten gelden voor de calvinisten.

⁵Bremmer H.R. *Reformatie en Rebellie*. Franeker 1984. blz. 113

Aanhef van de Contra-Unie. Utrechts archief

Op 23 December 1578 trouwt Floris Thin met Regina Claes Lueden dochter. Het huwelijk wordt in de Jacobikerk ingezegend door Duyfhuys. Duyfhuys is een gematigd en 'libertijns' calvinist, die geleidelijk is overgegaan naar het gereformeerde geloof en bevriend met Willem van Oranje. We mogen aannemen dat ook Thin op dit moment het gereformeerde geloof aanhangt.

Halverwege januari worden de gevangen gezette medestanders van Cuynehoff vrijgelaten. Op 23 januari wordt te Utrecht de Nadere Unie ondertekent in dezelfde kapittelzaal waar de vijf kapittels zich tegen de Nadere Unie hebben uitgesproken en nu een totale nederlaag leiden. Cuynehoff wordt op 29 januari vrijgelaten. Thin heeft wel moeten toelaten dat artikel 13 van zijn ontwerp is aangepast, mede op aandrang van Jan van Nassau: religievrede zal alleen worden ingevoerd in de provincies waar de katholieken het monopolie op openbare godsdienstoefening hebben en niet in Holland en Zeeland waar de protestanten dit alleenrecht al sinds 1573 hadden ingevoerd.

Met de ondertekening van de Unie van Utrecht is de carrière van Thin niet ten einde. Als in 1580 gebeurt waar de kapittels zo bang voor waren, namelijk een verklaring van de staten van Utrecht waarbij de katholieke godsdienst verboden wordt op straffe van een boete van 25 gouden realen, ontwerpt Thin een plan om het platteland te reformeren. Hij stuurt dienaren van de staten naar de dorpen die de bevolking informeren dat de prediking in de kerk een gereformeerd karakter moet hebben⁶.

Na de moord op Willem van Oranje in 1584 verzet hij zich tegen een Unie met Holland en Maurits als stadhouder van Utrecht. Als Koningin Elisabeth Leicester stuurt om de Spaanse opmars te stuiten, komt Thin in aanvaring met hem. Thin is meer voor toenadering tot de Franse koning. Leicester wordt in de stad vooral gesteund door de burgerhoplieden en gilden, veelal aanhangers van een streng calvinisme. In juli 1586 wordt Thin, die lid is van de aristocratische partij en voor

⁶Michiels H., Out J., Schutte G., *Geuzen en papen: Katholiek en protestant tussen Vecht en Eem 1550-1800*. Hilversum 2013. 229.

uitsluiting van de gilden in het stadsbestuur heeft gestemd, mede vanwege zijn tolerante houding ten aanzien van de katholieken uit zijn abt gezet en uit Utrecht verbannen. Thin vertrekt naar Montfoort. In 1588, na het vertrek van Leicester wordt hij teruggeroepen en in zijn ambt hersteld. Hij is nu bereid Maurits te steunen. Hij voert verschillende missies voor de stad uit. In 1590 overlijdt hij.

Paulus Buys

Paulus Buys wordt in 1531 geboren als zoon van Aert Buys, een welgestelde molenaar in Amersfoort en Odilia Pouwels van der Eem. Aert Buys is zo welgesteld dat Paulus rechten kan gaan studeren in Dôle en Angers. In 1556 wordt hij advocaat voor het Hof van Holland in Den Haag. Het Hof was vanaf midden 16de eeuw het hoogste rechtsorgaan in het gewest Holland en stond de graaf van Holland, op dat moment Philips III (beter bekend als koning Philips II) bij in het bestuur van het graafschap Holland.

In 1561 wordt Buys benoemd tot pensionaris van de stad Leiden en die hoedanigheid staat hij als rechtsgeleerde de stad bij en vertegenwoordigt hij de stad bij de staten van het gewest. In Holland waren dat de afgevaardigden van de ridderschap en de zes grote steden. In tegenstelling tot Utrecht was de geestelijkheid niet vertegenwoordigd in de staten. Hij voert verschillende verschillende missies voor de stad uit.

Als in 1566 Leiden wordt getroffen door de beeldenstorm gaat Buys met de landsadvocaat Jacob van den Eynde naar Brussel om de vertegenwoordigers van het gezag van Brabant en Vlaanderen in verband met de troebelen te polsen over een gezantschap naar de koning, Philips II (ofwel graaf Philips III). In januari 1567, vrijwel onmiddellijk na zijn terugkomst uit Brussel, wordt Buys naar Amsterdam gestuurd voor een onderhoud met toen nog stadhouder Willem van Oranje om ook met hem te spreken over de ontstane troebelen en hoe die te onderdrukken. In hoeverre Buys zelf het calvinisme is toegedaan, is niet geheel duidelijk. Wel is duidelijk dat hij Willem van Oranje steunt in diens streven naar tolerantie en godsdienstvrijheid. Evenals Willem van Oranje wordt Buys door sommigen verweten altijd katholiek te zijn gebleven. Hij zal Willem van Oranje tot diens dood blijven steunen.

Eind 1569 is Paulus Buys weer in Brussel. Hij woont de vergadering bij van de Staten-Generaal waarin Alva de invoering van een nieuwe belasting, de *Tiende Penning*, voor alle gewesten van de Nederlanden eist en niet zoals gebruikelijk een bede (verzoek) doet tot het opbrengen van een som gelds. Dit wordt opgevat als een inbreuk op de privileges van de steden en gewesten. Een bijkomende grief is dat Alva het geld nodig heeft om de zijn troepen te kunnen betalen. Dit geeft de gewesten het gevoel dat zij financieel opdraaien voor het hardvochtige optreden van Alva. Paulus Buys heeft de niet ongevaarlijke opdracht meegekregen om invoering te weigeren. De landsadvocaat van Holland, Van den Eynde, was het jaar daarvoor namelijk wegens ketterij, op instigatie van Alva en op bevel van de opvolger van Willem van Oranje als stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht, Maximiliaan Hénin Liétard graaf de Boussu, gevangen genomen en in de gevangenis overleden.

Vanuit Brussel gaat Buys in januari 1570 in het diepste geheim, zonder zijn mede-afgevaardigden hiervan in kennis te stellen, naar Arnstadt waar Willem van Oranje zich op dat moment bevindt om hem te informeren over de gevoerde besprekingen en een inschatting te maken van de bereidheid van de steden om in opstand te komen.

In april 1570 benoemt Willem van Oranje, Paulus Buys, Nicolaas Camerling en Adriaan van Swieten tot geheim commissaris met de opdracht de steden over te halen zijn kant te kiezen en hem, zolang hij op de Dillenburg verblijft, op de hoogte te houden van de ontwikkelingen op staatkundig gebied. De correspondentie met Oranje gebeurt in een soort geheimtaal.

In 1572 is Buys actief betrokken bij de weigering Spaanse soldaten toe te laten in Leiden. Mede op zijn initiatief wordt er een afdeling van 160 geuzen binnengehaald.

In ditzelfde jaar, juli 1572, roept de stadhouder De Boussu, in opdracht van Alva, in Den Haag een vergadering van de gewesten Holland, Zeeland en Utrecht bijeen. Willem van Oranje onderneemt een tegenactie en laat zijn plaatsvervanger, Philips van Marnix van St. Aldegonde, een vergadering van de staten van Holland in Dordrecht bijeenroepen, waarmee hij duidelijk lijkt te maken dat hij zich nog steeds als de rechtmatige stadhouder beschouwt, hoewel hij in 1567 zelf zich als stadhouder had teruggetrokken. Op deze vergadering is, naast Philips van Marnix van St. Aldegonde, Buys de belangrijke man. Er wordt openlijk gesproken over het 'onrechtmatige bewind van Alva' (niet van Philips II) en hoe hiertegen verzet te organiseren. Er wordt besloten

f 150.000 bijeen te brengen om het Oranje mogelijk te maken troepen te werven en namens Willem van Oranje vraagt Marnix van St. Aldegonde vrijheid van godsdienst voor zowel katholieken als gereformeerden op de agenda te zetten. Willem van Oranje wordt herbevestigd als stadhouder van Holland en Zeeland. Het is de eerste Vrije Statenvergadering. Buys vertrekt onmiddellijk hierna naar Rotterdam en Delft om hen over te halen zich aan te sluiten. Hoe belangrijk Buys is, blijkt als hij eind 1572 wordt hij benoemd tot landsadvocaat en Willem van Oranje hem in 1573 aanstelt als hoofd van de Raad van State (adviesorgaan van de vorst). Dit betekent dat, mocht Oranje afwezig zijn of sneuvelen, de leiding van het gewest Holland bij Buys ligt.

In 1574 wordt Leiden belegerd. Ook nu speelt Buys weer een hoofdrol. Hij geeft, mede op advies van Willem van Oranje, het bevel om de dijken door te steken. In 1577 wordt hij door Willem van Oranje benoemd tot hoogheerraad van Rijnland.

In 1575 schenkt Willem van Oranje de stad Leiden een universiteit. In 1581 wordt Paulus curator van de universiteit.

Buys verhouding met de staten verloopt niet altijd soepel. Hij wordt als een tamelijk eigengereid en inhalig man gezien en hij schijnt nogal eigenmachtig te zijn opgetreden. Dit gedrag brengt hem voortdurend in conflict met de staten van Holland. Buys dient meer dan eens een klacht in dat hij grote sommen gelds voorschiet, die niet terugbetaald worden. Hij kondigt twee keer zijn ontslag aan (eind 1574 en mei 1575). Uiteindelijk worden zijn vorderingen als rechtmatig erkend en Buys blijft.

Alva is inmiddels opgevolgd door Requesens. In tegenstelling tot Alva is hij bereid te onderhandelen met de opstandelingen. Op initiatief van Maximiliaan II, de Duitse keizer, die bang is dat meerdere landen betrokken raken bij het conflict in de Nederlanden wordt er een bijeenkomst in Breda georganiseerd (1575-1576). Buys is aanwezig en probeert vooral Holland en Zeeland op een lijn te krijgen met de andere gewesten. Ook dit keer fungeert hij als rapporteur aan Willem van Oranje. De onderhandelingen die tot juli duren, mislukken echter mede door de godsdienstkwestie en, omdat Philips II bang is dat Oranje te veel macht krijgt.

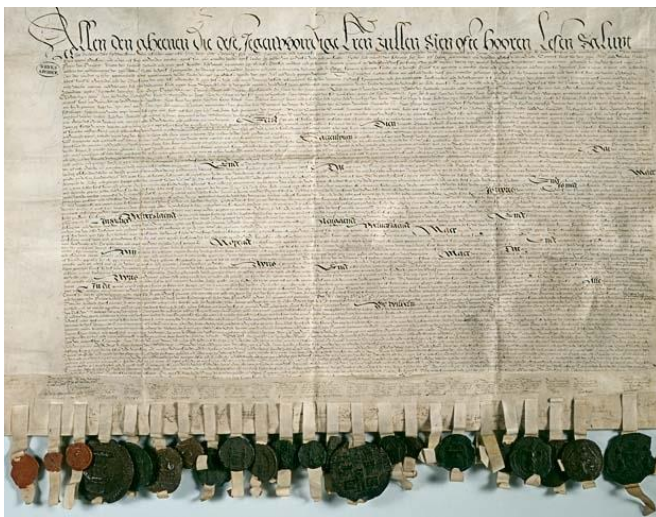
Een groot succes voor Buys is de Unie van Dordrecht, waar hij zeer voor heeft geijverd. Op 4 juni 1575 besluiten Holland en Zeeland en Oranje tot samenwerking: de Staten in Dordrecht ondertekenen *het Verbonde tussen de Steden van Hollant en Zeelandt, onder den Gouvernemente en gehoorsaemheydt van den Prince van Oranje*.

Hoe trouw Buys ook aan Oranje is, hij moet weinig hebben van dien pro-Franse politiek. Hij is er zeer voor geporteerd de soevereiniteit over Holland en Zeeland over te dragen aan Elisabeth I van Engeland. In oktober 1575 besluiten de staten van Holland Philips II af te zweren. Buys vertrekt begin januari 1576 met onder meer de pro-Franse Philips Marnix van St. Aldegonde naar Engeland, waar zij aan het hof een ontmoeting met Leicester hebben. Uiteindelijk loopt de missie uit op een volslagen mislukking.

De koe op deze allegorie verzinnebeeldt de Nederlanden. Het dier wordt bereiden door Filips II. De Spaanse koning trapt de koe tot bloedens toe in de flanken en de hertog van Alva is aan het melken. De Franse hertog van Anjou probeert het beest achteruit te trekken door aan zijn staart te gaan hangen, maar hij wordt met drek bespat. Een positieve rol spelen Oranje en de Engelse koningin: Willem van Oranje vat de koe bij de horens en koningin Elizabeth geeft het dier te eten. Maker onbekend

Op 25 april 1576 sluit Holland in Delft een nadere unie met Zeeland om nauwer samen te werken in de gemeenschappelijke strijd tegen de Spaanse troepen. Buys vertrek naar Gent waar hij in november 1576 een van de ondertekenaars van de pacificatie is.

De Pacificatie van Gent,

In 1577 speelt Buys een bemiddelende rol tussen de staten van Utrecht en Oranje die ook weer stadhouder van het gewest Utrecht wil worden. De Utrechtse katholieken voelen er echter weinig voor om al te nauw met het calvinistische Holland en Zeeland, waar uitoefening van het rooms-katholicisme verboden is, samen te werken. Mede door toedoen van Buys worden de tegenstribbelende kapittels en de ridderschap overgehaald in te stemmen met het Satisfactieverdrag.

Ook Buys beseft al snel dat de Pacificatie van Gent niet houdbaar is en gaat ijveren voor een Nadere Unie. Hij behoort echter niet tot de afgevaardigden naar de landdag van Gelre in september. Wel wordt hij, met anderen, in november 1578 naar Utrecht afgevaardigd om besprekingen te voeren over de Nadere Unie. Daarvoor had hij al wel met onder meer met Oldenbarnevelt en de gedeputeerden van Gelderland besprekingen met Jan de Oude gevoerd over de financiën. Op 6

december wordt de Unie door Holland, Zeeland, Gelderland en Friesland bij provisie getekend. Ook Buys behoort tot de ondertekenaars. De definitieve ondertekening vindt plaats op 23 januari. Buys wordt met Jan van Nassau en Willem van Boekhorst, drost van Wageningen raad van het opperbestuur van krijgs- en staatszaken van de Unie.

Buys doet hierna veel moeite om Willem van Oranje benoemd te krijgen als graaf van Holland. Oranje wordt echter in 1584 doodgeschoten. Hiermee wordt de bodem onder de politieke macht van Buys weggeslagen. Hij blijft zich hierna inzetten voor toenadering tot Engeland. Buys gaat echter niet mee met een nieuwe missie naar Elisabeth I in augustus 1584, die ook weer op een mislukking uitloopt. Een dieptepunt is voor Buys is de aanbidding van soevereiniteit van Holland, Zeeland en Utrecht aan de hertog van Anjou, de Franse troonopvolger. Buys biedt onmiddellijk zijn ontslag aan als landsadvocaat, dat hem weliswaar niet wordt verleend, maar hij keert niet terug in de staten. Hij krijgt een nieuwe kans als het experiment Anjou op een mislukking uitloopt en er een nieuw gezantschap naar Engeland vertrekt. Dit keer is Buys erbij, zij het als afgevaardigde van Utrecht. Uitkomst van de missie is dat Leicester naar de Nederlanden wordt gestuurd en Buys diens raadsman wordt. Hij wordt voor Utrecht lid van de Staten-Generaal en de Raad van State. Evenals Thin komt Buys al snel in aanvaring met Leicester. Hij komt in conflict over het plakkaat tegen de Spaanse handel, dat toegejuicht wordt door de Utrechtse hoplieden en door de Hollandse regenten vervloekt. Leicester laat Buys in Utrecht door de hoplieden arresteren en gevangen zetten in de stadswijkelder. Hij mag al snel echter tegen betaling van 25.000 bij de onderschout gaan wonen. Mede door inmenging van zijn opvolger, de landsadvocaat, Oldebarnevelt, wordt Buys uiteindelijk vrijgelaten. Als Leicester in 1587 terugkeert, biedt Buys hem weer zijn diensten aan. Dit leidt tot niets. De rol van Buys is uitgespeeld. In 1591 wordt hij afgezet als curator van de universiteit. In 1592 sterft hij als heer van Zevenhoven, Capelle ter Vliet in zijn buitenhuis in IJsselstein

Jan van Nassau, Thin en Buys zullen zeker niet voorzien hebben dat met de Unie van Utrecht de grondslag is gelegd voor de latere Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden. Vermoedelijk hebben zij ook niet beseft dat zij uniek waren in het vastleggen van *gewetensvrijheid*, die misschien wel de basis van de latere Republiek genoemd kan worden en sterk heeft bijgedragen tot haar culturele bloei. *Gewetensvrijheid* was overigens niet genoeg voor Willem van Oranje. Hij pleitte voor godsdienstvrijheid en daarnaast voor een sterker centraal gezag. Hij heeft het Unieverdrag nooit ondertekend, maar met tegenzin uiteindelijk haar uiteindelijk wel aanvaard.

Dat Thin en Buys, mannen van betrekkelijk eenvoudige afkomst, zo'n grote rol hebben kunnen spelen in de totstandkoming van de *Unie van Utrecht* is wellicht exemplarisch voor de latere Republiek. De rol van de adel, die zo'n doorslaggevende rol in het begin van de Opstand heeft gespeeld, lijkt, zeker in de gewesten Holland en Zeeland, in bestuurlijk opzicht uitgespeeld. De bestuurlijke burgerlijke elites ontwikkelden zich echter al snel tot een regentenklasse met aristocratische ambities. Buys is hier een vroeg voorbeeld van.

Bibliografie

Glawischnig, Rolf, *Niederlande, Calvinismus und Reichsgrafenstand 1559-1584. NassauDillenburg unter Graf Johann VI.* (Schriften des Hessischen Landesamtes für geschichtliche Landeskunde, XXXVI; Marburg 1973)

Le Cosquino de Bussy, Arthur, *Het ontstaan der Satisfactie van Utrecht.* Proefschrift. Amsterdam 1910.

Van Everdingen, Willem, *Het leven van Mr. Paulus Buys, advocaat van den lande van Holland.* Leiden [s.j.] 1895 proefschrift Leiden 1895.

De Fouw, A., *Onbekende raadpensionarissen.* Ingeleid door D.H.Th. Van Vollenhoven. D.A. Daamens Uitgeversmaatschappij N.V. 's Gravenhage 1946

Bremer, R.H. *Reformatie en rebellie. Willem van Oranje, de calvinisten en het recht van opstand Tien onstuimige jaren: 1572-1581.* Uitgeverij T. Wever B.V., Franeker 1984